NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI
ILMIY AXBOROTNOMASI, [2026-8]
ISSN:2181-1458
ISSN:2181-0427

10.00.00-FILOLOGIYA
journal.namdu.uz
PHILOLOGICAL

ERKIN A'ZAMNING "OTOYINING TUG'ILGAN YILI" QISSASIDA QAHRAMON PSIXOLOGIYASINING BADIIY TALQINI

Hasanova Shahrinoz G'olibjonovna
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti
Xorijiy tillar yo'nalishi, ingliz tili 3-fakulteti talabasi

Annotatsiya: *Mazkur maqolada Erkin A'zamning "Otoyining tug'ilgan yili" qissasida qahramon psixologiyasining badiiy talqini tadqiq etiladi. Tadqiqotning asosiy maqsadi yozuvchining qahramon ruhiyatini yoritishdagi badiiy mahoratini hamda psixologik tasvir vositalaridan foydalanish xususiyatlarini tahlil qilishdan iborat. Maqolada qissaning bosh qahramoni Asqar Shodibekov obrazi misolida insonning ichki kechinmalari, axloqiy tanlovi, ruhiy ziddiyatlari va ma'naviy qarashlarining badiiy ifodasi yoritiladi. Shuningdek, qahramon xarakterini shakllantirishda ichki monolog, dialog, psixologik detal, portret va ramziy tasvirlarning o'rni tahlil qilinadi. Maqola natijalari Erkin A'zam ijodida psixologizmning badiiy funksiyasini chuqurroq anglashga xizmat qiladi hamda zamonaviy o'zbek nasrida qahramon ruhiyatini tasvirlash tamoyillarini o'rganishga ilmiy hissa qo'shadi.*

Kalit so'zlar: *Erkin A'zam, qissa, badiiy obraz, xarakter, ichki monolog, ruhiy kechinma, badiiy detal, o'zbek adabiyoti.*

ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ПСИХОЛОГИИ ГЕРОЯ В ПОВЕСТИ ЭРКИНА АЪЗАМА «OTOYINING TUG'ILGAN YILI»

Аннотация: *В данной статье исследуется художественная интерпретация психологии героя в повести Эркина Аъзама «Otoyining tug'ilgan yili». Основная цель исследования заключается в анализе художественного мастерства писателя в раскрытии внутреннего мира персонажа, а также особенностей использования средств психологического изображения. В статье на примере образа главного героя повести Аскара Шодибекова рассматриваются художественное выражение внутренних переживаний человека, его нравственного выбора, душевных противоречий и духовных взглядов. Кроме того, анализируется роль внутреннего монолога, диалога, психологической детали, портрета и символических образов в формировании характера героя. Результаты исследования способствуют более глубокому пониманию художественной функции психологизма в творчестве Эркина Аъзама и вносят научный вклад в изучение принципов изображения внутреннего мира героя в современной узбекской прозе.*

Ключевые слова: *Эркин Азам, повесть, художественный образ, характер, внутренний монолог, душевное переживание, художественная деталь, узбекская литература.*

THE ARTISTIC INTERPRETATION OF CHARACTER PSYCHOLOGY IN ERKIN A'ZAM'S NOVELLA "OTOYINING TUG'ILGAN YILI"

Abstract: *This article examines the artistic interpretation of character psychology in Erkin A'zam's novella "Otoyining tug'ilgan yili". The main purpose of the study is to analyze the writer's artistic skill in revealing the inner world of the character and the specific features of using psychological representation techniques. The article explores the artistic expression of human inner experiences, moral choices, psychological conflicts, and spiritual views through the image of the main character, Asqar Shodibekov. It also analyzes the role of internal monologue, dialogue, psychological details, portrait descriptions, and symbolic images in shaping the character's personality. The findings of the study contribute to a deeper understanding of the artistic function of psychologism in Erkin A'zam's works and provide a scholarly contribution to the study of character portrayal principles in modern Uzbek prose.*

Keywords: *Erkin A'zam, novella, literary image, character, internal monologue, psychological experience, artistic detail, Uzbek literature.*

O'zbek adabiyoti XX asrning so'nggi choragida yangi badiiy tafakkur egalari hisoblangan iste'dodli ijodkorlar avlodi kirib kelishi bilan boyidi. Ular o'zbek nasrini yangi mavzular, yangicha badiiy tafakkur hamda inson ruhiyatini chuqur tasvirlash usullari bilan rivojlantirdilar. Shunday iste'dodli ijodkorlardan biri Erkin A'zam bo'lib, u o'ziga xos uslubi, hayotiy voqelikni nozik kuzatishi va inson ichki dunyosini tabiiy ifodalashi bilan zamonaviy o'zbek adabiyotida o'ziga xos o'ringa ega. Qissa va hikoya janrida samarali ijod qilib, kichik hajmli asarlar orqali ham keng hayotiy muammolarni

yoritishga muvaffaq bo‘lganligi Erkin A’zam ijodining muhim xususiyatlaridan biridir. Uning asarlarida badiiy mazmun va psixologik qatlam nihoyatda chuqurdir. Adib qahramonlarining ruhiy olamini, ichki kechinmalarini va hayotiy qarashlarini dialoglar, ichki monologlar hamda badiiy detallar vositasida yoritadi. Jumladan, **“Otoyining tug‘ilgan yili”** qissasi yozuvchining badiiy mahoratini yaqqol namoyon etuvchi asarlardan biridir. Qissada talabalik muhiti, yoshlar dunyoqarashi, insonning o‘z-o‘zi bilan ichki kurashi hamda jamiyatdagi axloqiy-me’yoriy qarashlar badiiy talqin etiladi. Yozuvchi asarning bosh qahramoni orqali shaxsning ijtimoiy muhit bilan munosabati, ichki ziddiyatlari va ruhiy izlanishlarini badiiy psixologik tasvir vositasida ochib beradi. Shuning uchun qissa faqatgina voqealar rivoji bilan emas, balki inson ruhiyatidagi murakkab kechinmalarini aks ettirishi bilan ham alohida e’tiborga loyiqdir.

Adabiyotning badiiy qiymati unda ko‘tarilgan mavzu yoki muammolar qanday badiiy mahorat bilan ifodalanganligi bilan belgilanadi. Xususan, Erkin A’zam oddiy hayotiy voqealarni chuqur falsafiy mazmun bilan boyitib, qahramon ruhiyatidagi eng nozik o‘zgarishlarni tabiiy va ishonarli tarzda tasvirlay olgan ijodkor sifatida e’tirof etiladi. Ayniqsa, “Otoyining tug‘ilgan yili” qissasida psixologik tasvirning badiiy imkoniyatlaridan samarali foydalanilgani asarning estetik qiymatini yanada oshiradi.

Badiiy adabiyotda insonning ruhiyati, ichki kechinmalari, his-tuyg‘ulari va xarakter evolyutsiyasini asosiy o‘ringa qo‘yib tasvirlash adabiyotshunoslikda ***psixologizm*** tushunchasi bilan izohlanadi. Ushbu yondashuvdan foydalangan ijodkor voqealar rivojini emas, balki voqealarning inson ruhiyatiga ko‘rsatgan ta’sirini ochib berishga e’tibor qaratadi. Shu jihatdan *psixologizm* badiiy obrazning hayotiyligi va ishonarliligini ta’minlovchi muhim omillardan biri hisoblanadi [Quronov, 2018]. Adabiyotshunos D. Quronov psixologizmni badiiy obrazning ichki mohiyatini ochish vositasi sifatida baholab, yozuvchi qahramon xarakterini faqat tashqi harakatlar orqali emas, balki uning tafakkuri, his-tuyg‘ulari va ruhiy kechinmalari orqali ham namoyon etishini ta’kidlaydi [Quronov, 2018]. Shunday qilib, zamonaviy adabiyotda inson ruhiyatini chuqur tahlil qilish badiiy haqiqatni yaratishning asosiy shartlaridan biridir.

O‘zbek adabiyotshunosligida psixologik tasvir masalasiga bag‘ishlangan tadqiqotlarda U.Normatov va N.Karimov ham badiiy xarakter yaratishda ruhiy tahlilning ahamiyatini alohida qayd etadilar. Ularning fikricha, yozuvchi qahramonning ma’naviy olamini ochishda tashqi voqealardan ko‘ra ichki kechinmalar tasviriga ko‘proq e’tibor qaratadi. Ayniqsa, o‘zbek nasrida XX asrning ikkinchi yarmida vujudga kelgan psixologik tasvir tushunchasi yetakchi poetik tamoyillardan biriga aylandi [Karimov, 2008; Normatov, 2007].

Rus adabiyotshunosi Lidiya Ginzburg psixologik nasrni inson ongining badiiy tadqiqi sifatida baholab, qahramonning ichki dunyosini ochishda muallif turli tasvir vositalaridan kompleks tarzda foydalanishini ta’kidlaydi [Ginzburg, 1977]. Uning fikricha, psixologizm faqat ichki monolog bilan chegaralanmaydi; portret, dialog, badiiy detal va hatto makon ham qahramon ruhiyatini yoritishda muhim vazifa bajaradi. M. Baxtin badiiy asardagi dialogiklik nazariyasini ishlab chiqib, qahramon shaxsiyatini anglashda uning boshqa obrazlar bilan muloqoti va ichki ovozining o‘zaro uyg‘unligini muhim omil sifatida izohlaydi [Bakhtin, 1981]. Mazkur qarash zamonaviy nasrda qahramon ruhiyatini ifodalash usullarini chuqurroq tahlil qilishga yordam beradi. Psixologik tasvirning eng samarali vositalaridan biri ichki monologdir. Ichki monolog orqali qahramonning aytilmagan fikrlari, shubhalari, xotiralari va ruhiy iztiroblari bevosita o‘quvchiga yetkaziladi. Yuqorida ta’kidlanganidek, portret tasviri, dialoglar, psixologik detallar va peyzaj ham qahramonning hissiy holatini ifodalashda muhim estetik vazifani bajaradi. Tabiat manzarasi ko‘pincha qahramonning ruhiy holati bilan uyg‘unlashib, uning kayfiyati va ichki ziddiyatlarini ramziy tarzda aks ettiradi. Erkin A’zam ijodida ham psixologizm ana shu badiiy vositalarning uzviy uyg‘unligi orqali namoyon bo‘ladi. Yozuvchi qahramonlarning ichki olamini keskin voqealar emas, balki oddiy hayotiy vaziyatlar, esdaliklar, sukut, nigoh va mayda badiiy detallar vositasida ochib beradi. Ayniqsa, “Otoyining tug‘ilgan yili” qissasida qahramon ruhiyatining bosqichma-bosqich ochilishi psixologik tasvirning yetakchi poetik tamoyilga aylanganini ko‘rsatadi. Shu sababli mazkur qissani psixologizm nuqtayi nazaridan tahlil qilish yozuvchining badiiy mahoratini chuqurroq anglash imkonini beradi.

“Otoyining tug‘ilgan yili” qissasining badiiy tuzilishida qahramonning ichki olami yetakchi o‘rinni egallaydi. Muallif voqealarni shunchaki bayon qilish bilan cheklanmay, Asqar Shodibekovning ruhiy izlanishlari, axloqiy tanlovlari va ma’naviy kechinmalarini asarning asosiy mazmuniy o‘qiga aylantiradi. Muallif Asqar Shodibekov obrazini tashqi harakatlar orqali emas, balki uning fikrlash tarzi, voqelikka munosabati va ichki ziddiyatlari orqali shakllantiradi. Shu jihatdan qissa o‘zbek nasrida psixologik realizm an’analarini davom ettirgan asarlardan biri sifatida e’tiborga loyiq. Asqar Shodibekovning xarakteri ilk sahifalardanoq boshqa qahramonlardan ajralib turadi. Muallif uni “mag‘zi to‘q yong‘oq” sifatida tavsiflaydi. Bu o‘xshatish qahramonning tashqi ko‘rinishini emas, balki uning ichki mohiyatini ifodalaydi. Asqar yuzaki taassurotlar bilan kifoyalanmaydi, har qanday hodisaning tub mohiyatini anglashga intiladi. Boshqa talabalar savolga javob izlash bilan band bo‘lgan bir paytda, Asqar uning tuzilishi va mazmunini tahlil qiladi. Uning e’tibori javobni yoddan aytishga emas, masalaning mohiyatini anglashga qaratilgani qahramon xarakterining muhim belgilaridan biridir. Aynan shu epizod qahramonning mustaqil tafakkuri, tanqidiy fikrlashi va tayyor qarashlarni so‘zsiz qabul qilmaydigan tabiatini ochib beradi. Quronov ta’kidlaganidek, psixologizm qahramonning ichki tafakkur jarayonini badiiy vositalar

orqali ochishga xizmat qiladi [Quronov, 2018]. Mazkur epizodda ham Asqarning xarakteri tashqi harakatdan ko‘ra uning fikrlash usuli orqali namoyon bo‘ladi.

Qissada qahramonning ruhiy olami uning atrofidagi insonlarga bo‘lgan munosabatida ham yaqqol ko‘rinadi. Asqar tashqi jozibaga emas, ma’naviy yaqinlik va samimiyatga ustuvor ahamiyat beradi. Shu sababli u ko‘pchilik talabalar bilan fikriy mushtaraklik topa olmaydi, ammo akasi, Ubaydullaev domla va Dilora Jo‘raeva kabi insonlarga chuqur hurmat bilan qaraydi. Raxshona obraziga munosabati ham aynan ruhiy yaqinlik asosida shakllanadi. Muallif qahramonning muhabbatini tashqi go‘zallik emas, balki insonning ichki dunyosini qadrlash orqali asoslaydi. Bu holat Asqarning ma’naviy mezonlari jamiyatdagi yuzakilikdan farq qilishini ko‘rsatadi. Asar psixologizmining eng muhim belgilaridan biri qahramonning ichki monologlaridir. Asqarning: *“rostini aytmasam... ichimda yana bir odam paydo bo‘lib, men bilan bahslashadi”* degan e’tirofi uning ruhiy olamini ochuvchi muhim badiiy detal hisoblanadi. Ushbu jumlada vijdon tashqi hukm chiqaruvchi kuch emas, balki qahramonning o‘z ichida yashayotgan ma’naviy mezon sifatida gavdalanadi. Ginzburg [1977] psixologik nasrning asosiy belgisi sifatida inson ongidagi ichki dialogni ko‘rsatadi. Asqarning ichki monologlari ham ana shu nazariy qarashni tasdiqlaydi: u har qanday qarorni avvalo o‘z vijdoni bilan “muhokama qiladi”. Muallif shu yo‘l bilan qahramonning axloqiy butunligini namoyon etadi.

Qissada ichki ziddiyat tashqi mojaro bilan emas, balki shaxs va vijdon o‘rtasidagi qarama-qarshilik orqali ifodalanadi. Asqar haqiqatni aytish oqibatida aziyat chekishini biladi, biroq sukut saqlashni ham o‘ziga nisbatan xiyonat deb hisoblaydi. Uning “aytmasam...” degan iztiroblari qahramonning ruhiy kurashini kuchaytiradi. Bu kurash uni sindirmaydi, aksincha, ma’naviy jihatdan chiniqtiradi. Shunday qilib, muallif jasoratni jismoniy kuch bilan emas, balki insonning o‘z e’tiqodiga sodiq qolishi bilan bog‘laydi.

Asqarning ruhiy kechinmalarida muhabbat alohida o‘rin tutadi. Matluba bilan bog‘liq muvaffaqiyatsizlik qahramon qalbida chuqur bo‘shliq hosil qiladi. U o‘zining ichki holatini bo‘m-bo‘sh yurak timsoli orqali ifodalaydi. Bu yerda muallif hissiy holatni balandparvoz tasvirlar bilan emas, balki sodda, ammo ta’sirchan badiiy vositalar orqali ochadi. Keyinchalik Raxshonaning hayotiga kirib kelishi Asqarning ruhiyatida yangi umid uyg‘otadi. Muhabbat bu qissada romantik hissiyotdan ko‘ra insonning ma’naviy tiklanishiga xizmat qiluvchi psixologik omil sifatida talqin etiladi.

Erkin A’zam qahramon psixologiyasini ochishda psixologik detallardan ham mohirona foydalanadi. Sukut, nigoh, oddiy buyumlar, kundalik uchrashuvlar va mayda voqealar qahramonning ichki kechinmalarini ifodalash vositasiga aylanadi. Baxtin [1981] ta’kidlaganidek, badiiy asardagi ma’no faqat dialoglarda emas, balki qahramonning boshqa obrazlar bilan munosabati va ichki ovozida ham shakllanadi. Qissada ham aynan shu usul kuzatiladi: Asqarning atrofidagi insonlarga munosabati uning xarakterini ochuvchi muhim psixologik mezon vazifasini bajaradi. Asqar obrazi o‘jar va qaysar ko‘rinsa-da, uning bu xususiyatlari oddiy fe’l-atvor belgisi emas, balki ma’naviy pozitsiyasining ifodasidir. U jamiyatdagi loqaydlik, xushomadgo‘ylik va soxtalikni qabul qilmaydi. Shu bilan birga, u jamiyatni o‘zgartirish da’vosi bilan chiqmaydi; aksincha, avvalo o‘zining ichki erkinligini saqlab qolishga intiladi. Qahramonning kuchi ham aynan shundadir. U tashqi muhit bilan murosa qilmaydi, biroq bu murosasizlik shaxsiy manfaat emas, axloqiy e’tiqodga asoslanadi. Qissaning yakuniga yaqin Asqarning “Mumkin ekan!” degan xulosaga kelishi uning ruhiy evolyutsiyasining yakuniy nuqtasini bildiradi. Bu jumla oddiy quvonch ifodasi emas, balki uzoq davom etgan ichki kurashning ma’naviy g‘alabasidir. Muallif qahramonni mutlaq g‘olib yoki mutlaq mag‘lub sifatida emas, balki hayot sinovlari orqali o‘zligini anglagan shaxs sifatida tasvirlaydi. Shu jihatdan “Otoyining tug‘ilgan yili” qissasi inson ruhiyatining nozik qatlamlarini ochib beruvchi, psixologik tasvir vositalaridan samarali foydalangan o‘zbek nasrining muhim namunalaridan biri hisoblanadi.

Erkin A’zamning **“Otoyining tug‘ilgan yili”** qissasi zamonaviy o‘zbek nasrida psixologik tasvirning badiiy imkoniyatlarini yorqin namoyon etgan asarlardan biridir. Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, yozuvchi qahramon ruhiyatini ochishda voqealar ketma-ketligidan ko‘ra insonning ichki kechinmalari, axloqiy tanlovi va ma’naviy izlanishlariga ko‘proq e’tibor qaratadi. Asarda psixologizm qahramonning fikrlash tarzi, ichki monologi, ruhiy ziddiyatlari hamda badiiy detallar orqali izchil ifodalanadi.

Tahlil jarayonida Asqar Shodibekov obrazi o‘z davrining ijtimoiy muhitiga tanqidiy nigoh bilan qaraydigan, mustaqil fikrlovchi va o‘z e’tiqodiga sodiq qoladigan shaxs sifatida namoyon bo‘lishi aniqlandi. Uning xarakteri tashqi harakatlar yoki keskin voqealar orqali emas, balki vijdon bilan kechadigan ichki kurash, haqiqatni izlashga bo‘lgan intilish, muhabbat, mehr, mas’uliyat va ruhiy iztiroblar vositasida shakllanadi. Shu jihatdan Asqar obrazi an’anaviy qahramonlardan farq qilib, zamonaviy o‘zbek nasrida psixologik xarakter yaratishning muvaffaqiyatli namunalaridan biri sifatida e’tirof etilishi mumkin. Shuningdek, qissada ichki monolog, dialog, portret, psixologik detal hamda ramziy tasvirlar qahramonning ruhiy holatini ochishda muhim badiiy vosita vazifasini bajarishi kuzatildi. Muallif oddiy hayotiy vaziyatlar orqali inson qalbida kechadigan murakkab ruhiy jarayonlarni tabiiy va ishonarli tarzda tasvirlay olgan. Ayniqsa, sukut, nigoh, kundalik muloqot va xotiralar qahramonning ichki dunyosini yorituvchi estetik vositalarga aylangan. Nazariy manbalar hamda qissa tahlili o‘zaro qiyoslanganda, Erkin A’zam ijodida psixologizm faqat badiiy usul emas, balki inson shaxsini anglashga xizmat qiluvchi poetik tamoyil ekani namoyon bo‘ladi. Yozuvchi qahramonning ma’naviy

olamini tasvirlash orqali jamiyatdagi loqaydlik, soxtalik va xushomadgo‘ylik kabi illatlarga munosabat bildiradi hamda insonning ruhiy erkinligi va axloqiy sobitligini yuksak qadriyat sifatida ilgari suradi.

Xulosa qilib aytganda, **“Otoyining tug‘ilgan yili”** qissasi psixologik realizm tamoyillarini o‘zida mujassamlashtirgan, inson ruhiyatining murakkab qatlamlarini badiiy mahorat bilan yoritgan asar hisoblanadi. Qissadagi Asqar Shodibekov obrazi orqali Erkin A’zam shaxsning ichki olami, e’tiqodi va ma’naviy tanlovini chuqur tahlil etishga erishgan. Shu bois mazkur asar nafaqat yozuvchi ijodini, balki zamonaviy o‘zbek nasrida psixologizm masalasini o‘rganishda ham muhim ilmiy manba sifatida alohida ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdug‘afur, R. (2010). Jasur qalam sohibi. *Sharq yulduzi, (5).*
2. A’zam, E. (2002). *Kechikayotgan odam: Qissalar*. Sharq.
3. A’zam, E. (2015). *Ertalabki xayollar*. O‘zbekiston.
4. Bakhtin, M. M. (1981). *The Dialogic Imagination: Four Essays* (C. Emerson & M. Holquist, Eds.; C. Emerson & M. Holquist, Trans.). University of Texas Press.
5. Ginzburg, L. (1977). *On Psychological Prose*. Princeton University Press.
6. Karimov, N. (2008). *XX asr o‘zbek adabiyoti tarixi*. Toshkent.
7. Khalizev, V. E. (2001). *Theory of Literature*. Vysshaya Shkola.
8. Normatov, U. (2007). *Ijod sehri*. Ma’naviyat.
9. Quronov, D. (2018). *Adabiyotshunoslik nazariyasi*. Tafakkur.
10. Xurshid Davron kutubxonasi. (n.d.). *Erkin A’zam asarlari*. https://kh-davron.uz/kutubxona/uzbek/erkin-azam-asarlari.html